

УДК 658.15:631.

*Р. І. Олексенко,
к. е. н., ст. викл. каф. менеджменту та туристичної індустрії,
Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Розкриваються тенденції розвитку соціального діалогу в світлі соціально-трудо­вих відносин.

Progress of social dialog trends open up in the light of social labour relations.

Ключові слова: соціально-трудо­ві відносини, праця, робоча сила, ринок праці, держава, предмет праці.

ВСТУП

Праця як доцільна діяльність людей, спрямована на задоволення їхніх життєвих потреб, є неодмінною умо­вою існування і розвитку суспільства. Процес праці, незалежно від того, за яких конкретних історичних умов він відбувається, містить три елементи: доцільну діяльність людини — власне працю, предмети праці, засоби праці.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

На етапі переходу до соціально-орієнтованої ринкової економіки зростає роль і значення перебудови соціально-трудо­вих відносин, оскільки праця є основним джерелом підвищення ефективності виробництва та добробуту населення. За таких умов важливим є системний підхід до визначення суті соціально-трудо­вих відносин, механізму їх регулювання та оптимізації на ринку праці.

Теоретико-методологічні засади соціально-трудо­вих відносин досліджували такі вчені, як: Руссо Ж.-Ж., Гакслі Теренс М., Герцберга Ф., Маркса К., Маслоу А., Мейо Е., Паркера М., Портера Л., Котляра О., Кочеткова В., Петровського Н., Рибнікова Н., Слезінгера Г., Струмліна С., Яковлева Р., Іванова О.Л., дослідження теоретичних та методичних проблем соціально-трудо­вих відносин в умовах переходу України до ринкових відносин здійснювали такі вітчизняні науковці: Бандура С., Богиня Д., Врублевський В., Гриньов В., Дмитренко Г., Долішній М., Лібанова Е., Лук'яненко Е., Нижник В., Новіков В., Новікова О., Онікієнко В., Пірожкова С., Пономаренко В., Турецький О., Мельник А.Ф., Толкунова В.Н. та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою даної роботи є дослідження моделі соціально-трудо­вих відносин в ринкових умовах розвитку країни.

Для досягнення мети в роботі були поставлені й вирішені такі завдання:

— обґрунтувати теоретико-методологічні засади

дослідження сучасної парадигми соціально-трудо­вих відносин та їх регулювання;

— розкрити сутність і уточнити поняття соціально-трудо­вих відносин на ринку праці;

— дослідити і систематизувати основні тенденції розвитку соціально-трудо­вих відносин на всіх рівнях;

Праця є процесом, що відбувається між людиною і природою, в якому людина своєю діяльністю опосередковує, регулює і контролює обмін речовин між собою та природою. Найбільш активна функція у процесі виробництва належить людині як носієві живої праці. За образним висловом К. Маркса, матеріальні чинники виробництва лише тоді споживаються доцільно, коли вони "охоплені полум'ям праці". Слід зазначити також, що лише діяльність людини робить предмети природи предметами і засобами праці. Праця характеризується усвідомленістю дій людини, спрямованістю на досягнення певного результату. Своєю працею люди створюють, відтворюють, збільшують кількість необхідних їм продуктів та послуг [7].

Ще наприкінці минулого століття Ф. Енгельс звернув увагу на ті зміни, що відбулися порівняно з першою половиною століття у методах, які використовували підприємці у відносинах з найманими працівниками. У додатку до американського видання "Становище робітничого класу в Англії" (1887 р.) Ф. Енгельс зазначав, що підприємці все частіше відмовляються від одіозних, грубих форм трудо­вих відносин, характерних для "юнацького віку" капіталізму. Розглядаючи причини цих змін, він звертав увагу на те, що означені зміни пов'язані не з моральним удосконаленням підприємців, а з іманентними капіталістичному виробництву законами.

Під впливом науково-технічного прогресу докорінно змінюється характер праці. Здебільшого вона вже не потребує фізичних зусиль. Людина з виконавця виробничих операцій все більше перетворюється на контролера і налагоджувальника складного обладнання, складних технологічних систем. З передачею найбільш рутинних виконавчих функцій машинам людина має можливість включитися у виробничий процес як актив-

на перетворююча сила.

Новий якісний рівень матеріальних чинників виробництва стимулює появу людини нової якості — не просто найманого працівника, який залежить від підприємця, функціонує як придаток до машини, а вільної людини, всебічно розвиненої як фізично, так і розумово, яка користується благами виробництва, глибоко зацікавлена у його розвитку. З огляду на це до основних чинників трансформації соціально-трудових відносин правомірно віднести зміни у структурі та якості робочої сили, змісті праці, а також вичерпання можливостей зростання ефективності праці за рахунок фізичних можливостей людини. Саме ці чинники потребують нетрадиційних підходів до управління працею і удосконалення соціально-трудових відносин. При цьому завдання полягає у тому, щоб привести у рух ті можливості людини, які пов'язані з її майстерністю, освітою і професійною підготовкою, системою інтересів та розвитком їх.

Сьогодні ще неможливо спрогнозувати, коли саме влада в країні перейде до інститутів самоврядування і ми почнемо жити в сучасній демократичній і заможній державі. В цих умовах соціальний діалог стає одним із найважливіших прискорювачів процесу трансформації, що сприяє активізації громадян. Культуру соціального діалогу і асоціювання, що стала предметом регуляції міжнародного права, пильної уваги міжнародних організацій, особливо таких, як Міжнародна організація праці (МОП) і Європейський Союз (ЄС), необхідно освоювати сучасній Україні з урахуванням її історичного досвіду, традицій. Йдеться, зрештою, про історичну закономірність, перевірене часом правило, коли "...люди не можуть створювати нових сил, а можуть лише здійснювати й спрямовувати сили, які вже існують... У них немає інших засобів самозбереження, як, об'єднавшись з іншими людьми, утворити суму сил, спроможних здолати протидію, підкорити ці сили єдиному двигуну і примусити їх діяти у злагоді", — говориться в трактаті Ж.Ж. Руссо "Про суспільний договір, або Принципи політичного права" [1].

Доведено, що соціальний діалог скрізь, де він розпочинався, поступово перетворювався на найперспективніший метод формування відносин між соціальними партнерами і — ширше — між ними та державою (тресторонній діалог), тому він глибоко вкорінювався у праві на об'єднання (коаліцію), у праві на укладання колективних переговорів, у праві на консультації та інформацію. Зрештою він став обов'язковим у мозаїці "мап" всіх регіональних і професійних груп [2].

Соціальний діалог доводив свою продуктивність у результаті уроків, засвоєних під час гострих політичних подій. Так було в роки як Першої світової війни (1919 року засновано МОП), так і Другої світової війни (Філадельфійська декларація МОП про право на проведення колективних переговорів, 1944 рік), а також в період потрясінь, викликаних глобалізацією економіки (Декларація основних принципів та прав у світі праці, 1998 рік) [3; 4, С. 148]. Тим не менше цей феномен так і не дістав однозначного наукового тлумачення, незважаючи на те, що вже "являє собою не тільки базовий тренд світової політики, а й органічний елемент внутрішньодержавних трансформацій" [5].

До середини XIX століття чітко визначилися два ос-

новні підходи до розв'язання суперечностей між власником і робітником, між працею і капіталом. У нашій історії увага традиційно концентрувалася лише на одному з цих напрямів — силових методах вирішення таких суперечностей. Та настав час, коли різниця у визначенні носіїв політичної і соціальної активності стала пов'язуватися зі змінами, що відбувалися в останнє століття у громадянському суспільстві провідних європейських країн. Якщо в XIX і на початку XX століття основними політичними акторами були великі соціальні групи — класи, нації, то потім там відбулося швидке зростання кількості груп інтересів. Результатом їх політичної активності стала ліберальна демократія. Цей напрям ґрунтувався на концепції не революційного, а еволюційного перетворення суспільства, що забезпечує узгодження і реалізацію основних інтересів всіх зацікавлених сторін. Це й зумовило появу ідеї соціального діалогу [10].

Модель регулювання соціально-трудових відносин і забезпечення соціальної стабільності цивілізованим шляхом виявилася продуктивною. Розвиток соціального діалогу став одним з головних чинників розвитку громадянського суспільства і запобігання суспільним конфліктам.

Ідеї про доцільність досягнення соціального консенсусу в суспільстві на всіх його рівнях тривалий час були предметом гострих дискусій. Та, попри різні точки зору, практично всі учасники цих дискусій — політики, промисловці, економісти, громадські діячі — висловлювалися на користь встановлення міжнародних трудових норм. Найголовніший аргумент був економічним: міжнародне регулювання норм праці допоможе країнам уникнути втрат, спричинених міжнародною конкуренцією. Другий аргумент мав гуманітарний характер — необхідність полегшити долю працівників.

Третій аргумент був суто політичним. Він обґрунтував важливість зміцнення соціальної злагоді у промислово розвинутих країнах для запобігання політичних і суспільних потрясінь.

Згодом діалог між інститутами громадянського суспільства, роботодавцями та органами влади став охоплювати широкий спектр питань, пов'язаних з вирішенням найважливіших соціально-економічних проблем розвитку. У Доповіді Програми розвитку ООН "Людський розвиток за 1993 рік" було вперше відокремлено чотири сфери активної та ефективної участі організацій громадянського суспільства, а саме: боротьба з бідністю; надання кредитів малозабезпеченим родинам; боротьба з дискримінацією за ознакою статі, досягнення тендерної рівноваги; надання будь-якій людині невідкладної допомоги.

На початку XXI століття перелік позитивних наслідків поширення практики соціального діалогу знову став збільшуватися. Це стало можливим тому, що чітко простежувалася тенденція не лише подальшого розширення сфери діяльності організацій громадянського суспільства, але й у зв'язку із збільшенням впливу потенціалу соціального діалогу на сфери, які традиційно вважалися предметом відповідальності держави [9].

Активними суб'єктами соціального діалогу в громадянському суспільстві стали профспілки, підприємці, кооперативні рухи, організації структурованих груп насе-

лення. У зрілому громадянському суспільстві неурядові організації набули великої політичної і соціальної ваги.

Вищим арбітром у регулюванні трудових відносин на світовому ринку праці стала МОП, а соціальний діалог було визнано необхідним соціально-політичним інститутом. Нині важливою функцією МОП стала нормотворча діяльність у сфері вдосконалення трудових відносин. Розроблені нею документи складають Міжнародний кодекс праці. В ньому подано розгорнуту правову основу соціального партнерства, зафіксовано конкретні норми, представлені в спеціальних юридичних актах — Конвенціях і Рекомендаціях МОП, якими визначається правовий статус суб'єктів діалогічних процесів [6].

ВИСНОВКИ

Соціально-трудова відносина є ключовим елементом будь-якої економічної системи, оскільки економічно активне населення не може виробляти чи надавати послуги, не об'єднуючись за допомогою певних організаційних форм для спільної діяльності та взаємного обміну результатами своєї праці. Ці відносини є провідною складовою всієї системи суспільних відносин і, без перебільшення, утворюють свого роду "ядро" всієї парадигми соціально-економічного розвитку, оскільки саме від їх характеру та змісту безпосередньо залежить продуктивність праці, якість трудового життя, соціальний мир у суспільстві. Соціально-трудова відносина, зрештою, визначають спосіб життя людей, усю структуру пов'язаних з ним процесів. За рівнем розвитку соціально-трудова відносина можна судити про ступінь "соціалізації" відносин між працею та капіталом, рівень демократизації суспільства і соціальної орієнтованості даної економічної системи, досконалість суспільного

буття в цілому. Проблема оптимізації відносин між роботодавцями та найманими працівниками є "вічною" проблемою з моменту зародження ринку праці. За певних політичних, економічних, соціальних умов ця проблема набуває особливої актуальності.

Література:

1. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права // Трактаты. — М.: Наука, 1969. — 704 с.
 2. Глобализация. Модернизация. Россия // Политические исследования. — 2003. — №3. — С. 34—52.
 3. Переосмысление современности // Политические исследования. — 2003. — №3. — С. 12—33.
 4. Соціальне партнерство — шлях до злагоди. — К.: Проект міжнародної організації праці "Україна: сприяння реалізації основних принципів та прав у світі праці", 2003. — 279 с.
 5. Глобализация. Модернизация. Россия. Круглый стол // Политические исследования. — 2003. — №2. — С. 34—52.
 6. Гакслі Теренс М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. — К.: Основи, 1995. — 280 с.
 7. Мельник А.Ф. державне регулювання економіки. — К.: Знання, 1994. — 358 с.
 8. Спікер П. Соціальна політика: теорії та підходи. — К.: Фелікс, 2000. — 400 с.
 9. Толкунова В.Н. Трудовое право. — М., 2002. — С. 313.
 10. Иванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. — К.: Академія, 2003. — 107 с.
- Стаття надійшла до редакції 05.11.2009 р.*

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ:

- відомості про автора (авторів): ім'я, по батькові, прізвище, вчене звання, вчений ступінь, посада і місце роботи, службові і домашня адреси (з поштовим індексом), контактний телефон;
- УДК;
- назва статті мовою оригіналу та англійською мовою;
- коротка анотація (2—4 речення) мовою оригіналу та англійською мовою;
- ключові слова;
- текст статті повинен мати такі необхідні елементи: вступ (формулюється наукова проблема, ступінь її вивченості, актуальність тієї частини проблеми, якій присвячена стаття), постановка задачі (формулюються мета і методи дослідження), результати (викладається система доведень запропонованої гіпотези, обґрунтовуються наукові результати), висновки (вказується наукова новизна, теоретична і практична значущість результатів дослідження, перспективи подальших розробок з цієї теми). Розділи повинні бути виділені;
- обов'язковий список використаних джерел у кінці статті;
- обсяг статті — 12—25 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків);
- шрифти найпоширенішого типу, текстовий шрифт та шрифт формул повинні бути різними;
- ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у **чорно-білому** вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. До графіків та діаграм мають бути подані таблиці, на основі яких вони збудовані;
- разом із друкованою статтею треба подати її електронний варіант на CD носії або електронною поштою. Файл статті повинен бути збережений у форматі DOC для MS Word. Схеми, рисунки та фотографії слід записувати окремими графічними файлами форматів TIF, BMP, JPG, в імені яких зазначається номер ілюстрації у статті, наприклад pict 4.tif.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

Адреса редакції: 04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
для листування: 04112, м. Київ, а/с 61; economu_2008@ukr.net
Тел.: (044) 458-10-73, 223-26-28, 537-14-33